

<https://doi.org/10.62405/osiconf.2026.32>

Серьогіна Н. О.,

доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент,
учений секретар Державної науково-технічної бібліотеки України,
Київ, Україна,

ORCID: 0000-0002-4491-4723, e-mail: natali_seryogina@ukr.net

Вербицький І. В.,

доктор медичних наук, професор,
професор кафедри медицини невідкладних станів, Національний
університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, Київ, Україна,
ORCID: 0000-0003-3388-5012, e-mail: ukrpodol@gmail.com

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ АСПІРАНТІВ НА ПЕРЕТИНІ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ, ВІД КОНТРОЛЮ ДО КУЛЬТУРИ ВІДКРИТОЇ НАУКИ

АНОТАЦІЯ. Мета — обґрунтувати психолого-педагогічну модель формування академічної доброчесності аспірантів, у якій практики відкритої науки виконують роль не лише контрольного, а й виховного інструменту.

Методи: порівняльно-нормативний аналіз 20 документів 2021–2026рр. (європейські кодекси й настанови, акти України, рецензовані публікації) та чинного Закону України «Про освіту»; психологічний аналіз чинників сумнівних дослідницьких практик; педагогічне моделювання; картування ризиків на практики відкритої науки.

Результати: виокремлено три групи психологічних детермінант ризику (тиск і афект; норми та переконання; сприймана ймовірність виявлення й якості наукового керівництва); показано межі детекційного підходу; побудовано матрицю «ризик — практика відкритої науки — психологічний механізм — педагогічна форма» та трирівневу модель, що поєднує інституційний, педагогічний і психологічний контури.

Висновки: Українська система зміщена в бік санкцій; збалансувати її можуть преєстрація, відкриті дані, декларування використання штучного інтелекту та угоди про наукове керівництво як елементи освітньо-наукової програми.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: академічна доброчесність; аспіранти; відкрита наука; сумнівні дослідницькі практики; наукове керівництво; штучний інтелект у дослідженнях.

ВСТУП. Аспірант перебуває в найуразливішій точці академічної системи: він уже несе повну відповідальність за результати дослідження, але ще не має ані досвіду, ані статусу, які захищають від тиску. Національне опитування дослідників у Нідерландах (6 813 респондентів) показало, що статус аспіранта або молодшого дослідника підвищує шанси регулярного вдавання до принаймні однієї сумнівної дослідницької практики (questionable research practices, QRP), а публікаційний тиск додає до цих шансів ще 22% на кожне стандартне відхилення шкали (Gopalakrishna et al., 2022). Метааналіз 32 досліджень зафіксував клінічно значущі симптоми депресії у 24% і тривоги у 17% аспірантів (Satinsky et al., 2021). В Україні до цього додаються воєнні обставини, переміщення, втрата доступу до лабораторій і бібліотек, а також стрімке поширення генеративного штучного інтелекту (ШІ), який стирає звичну межу між власним і чужим текстом.

Відповідь держави на ці виклики виявилася переважно контрольною. Порядок присудження ступеня доктора філософії передбачає відмову в присудженні без права повторного захисту в разі виявлення академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації і дає закладу право скасувати рішення про присудження незалежно від строку, що минув (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2022b); Закон

України «Про освіту» закріплює перелік порушень і види відповідальності (Law of Ukraine, 2017). Водночас А. Кузьменко і Н. Солодюк (Kuzmenko & Solodiuk, 2024), проаналізувавши освітні програми та силабуси, встановили, що знайомство з доброчесністю на всіх рівнях відбувається крізь призму антиплагіатних дій, а третій рівень освіти залишається поза увагою або розглядається разом з іншими, хоча вимоги до аспіранта принципово інші.

Європейська рамка тим часом рухається в протилежний бік. Оновлений Європейський кодекс доброчесності досліджень підкреслює роль дослідницької культури, навчання, наукового керівництва та наставництва (ALLEA, 2023). Настанови Європейського дослідницького простору щодо генеративного ШІ виходять із принципів надійності, чесності, поваги та підзвітності і наголошують, що ШІ не може бути автором, а відповідальність залишається за дослідником (European Commission, 2026). Європейська мережа академічної доброчесності (ENAI) зафіксувала, що дозволене і належно задеклароване використання ШІ саме собою не є порушенням (Foltýnek et al., 2023), а тестування детекторів згенерованого тексту показало, що вони ані точні, ані надійні (Weber-Wulff et al., 2023). S. E. Eaton (Eaton, 2023) описує це як добу «постплагіату», коли гібридне письмо людини і машини стає нормою, а гонка за детекціями втрачає сенс. З боку відкритої науки В. А. Nosek зі співавторами (Nosek et al., 2022) показали, як криза відтворюваності в психології породила преестрацію, зареєстровані звіти та відкриті дані, а Т. Lindemann і L. Häberlein (Lindemann & Häberlein, 2023) окреслили, як етика та доброчесність досліджень вписуються в саму практику відкритості. Українські автори розробляють психосоціальні чинники доброчесності здобувачів (Hulias, 2025), відповідальне використання ШІ в дослідницькій і публікаційній діяльності (Pinchuk & Malyska, 2024) та цифрову дослідницьку компетентність науковців (Spirin et al., 2024); Міністерство освіти і науки України (МОН) і Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри) видали рекомендації для закладів вищої освіти (Ministry of Education and Science of Ukraine [MES] & Ministry of Digital Transformation of Ukraine [MDT], 2025).

Ці лінії досі не зведені в одну модель: психологія пояснює, чому аспірант порушує норми, педагогіка описує, як його навчати, а відкрита наука пропонує інструменти, які зазвичай трактують як засоби контролю.

Мета роботи — обґрунтувати психолого-педагогічну модель формування академічної доброчесності аспірантів, у якій практики відкритої науки стають водночас і механізмом захисту, і змістом навчання.

МЕТОДИ. Дослідження теоретико-аналітичне і не передбачало збору емпіричних даних за участю людей. Джерельна база — 20 документів 2021–2026рр. (кодекси й настанови ALLEA, Європейської комісії, ЮНЕСКО, ENAI; акти Кабінету Міністрів України та профільних міністерств; рецензовані публікації з психології, педагогіки й метанауки) та чинний Закон України «Про освіту» як базовий нормативний акт. Критерії відбору: офіційний статус або рецензування; відкритий доступ за DOI чи постійним посиланням; безпосередній стосунок до доброчесності аспірантів, відкритої науки або ШІ в дослідженнях; походження з країн, які не є державами-агресорами щодо України. Використано порівняльно-нормативний аналіз (європейський і український підходи до забезпечення доброчесності), психологічний аналіз чинників QRP за даними великих опитувань, педагогічне моделювання компонентів освітньо-наукової програми (ОНП) та картування, у якому кожному типовому ризику зіставлено практику відкритої науки, психологічний механізм її дії та педагогічну форму (таблиця 1).

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ. Психологічний профіль ризику на третьому рівні освіти. Дані опитувань дають змогу згрупувати детермінанти QRP у три блоки: 1) — тиск і афект: публікаційний тиск є найсильнішим передбачувачем регулярних QRP, а серед аспірантів і молодших дослідників поширеність восьми з одинадцяти практик найвища (Gopalakrishna et al., 2022); висока частка депресивних і тривожних станів (Satinsky et al., 2021) знижує здатність до саморегуляції саме

тоді, коли вона найбільше потрібна. 2) — блок — норми і переконання: прихильність до наукових норм асоціюється з меншими шансами фабрикації і фальсифікації (відношення шансів 0,79), а розрив між нормами, які дослідник декларує, і нормами, які він приписує колегам, є стійким явищем (Gopalakrishna et al., 2022). І. Гуляс (Hulias, 2025) на матеріалі опитування майбутніх психологів показала, що на доброчесність одночасно впливають соціальні чинники (атмосфера в закладі, ставлення викладачів і адміністрації до нечесної поведінки, групові норми) і психологічні (мотивація, стрес і тривога, когнітивні викривлення, етичні переконання), а конкуренція може як руйнувати, так і зміцнювати доброчесність залежно від контексту. 3) — блок — сприймане виявлення і керівництво: вища суб'єктивна ймовірність виявлення рецензентами пов'язана з меншою кількістю випадків фабрикації (відношення шансів 0,62), недостатнє керівництво молодшими колегами входить до трьох найпоширеніших QRP, а «наставництво виживання» асоціюється з більшою кількістю QRP, тоді як відповідальне наставництво — з меншою (Gopalakrishna et al., 2022).

Зіставлення цієї структури з Українською практикою показує перекося. Технічна перевірка дисертації на збіги, яку заклади проводять перед захистом, а також відмова в присудженні ступеня і скасування рішення, передбачені Порядком (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2022b), працюють майже виключно з третім блоком, та й то з його вузькою частиною — виявленням текстових збігів. Тиск, афект, норми і якість керівництва лишаються поза механізмом, хоча саме вони, за даними опитувань, визначають, чи вдасться аспірант до селективного звітування, підгонки гіпотез під результат чи «косметичного» опрацювання даних, які жодна антиплагіатна система не помітить.

Друга група результатів стосується ШІ. Детектори згенерованого тексту, як показало міжнародне тестування, схильні класифікувати текст як людський і не дають надійних підстав для звинувачення (Weber-Wulff et al., 2023); настанови ENAI і Європейської комісії переносять акцент з виявлення на декларування: використання ШІ має бути прозорим, а відповідальність за зміст, фактчекінг і посилення лишається за людиною (European Commission, 2026; Foltýnek et al., 2023). Педагогічним інструментом такого декларування стала Шкала оцінювання з використанням ШІ (Artificial Intelligence Assessment Scale, AIAS), яка задає рівні дозволеного використання від повної заборони до повної інтеграції і робить очікування викладача явними (Perkins et al., 2024). Рекомендації МОН і Мінцифри для закладів вищої освіти рухаються тією самою логікою — від заборон до правил прозорого використання (MES & MDT, 2025). Для ОНП це означає, що заява про використання ШІ в дисертації та статтях має стати такою самою звичною частиною тексту, як опис вибірки, а перевірка детекторами не може бути єдиною підставою для висновку про порушення.

Третя група результатів — картування ризиків на практики відкритої науки (табл. 1). Ключове спостереження: кожна практика, яку зазвичай розглядають як засіб контролю, має і власний психологічний механізм, який працює на випередження. Престрація не лише унеможливує підгонку гіпотез, а й знімає з аспіранта спокусу самообману, бо рішення про аналіз ухвалено до отримання даних (Nosek et al., 2022). Депонування даних підвищує сприйману ймовірність виявлення — саме той чинник, який у голландському опитуванні найсильніше стримував фабрикацію (Gopalakrishna et al., 2022), — і водночас перетворює дані на самостійний науковий результат, який має цінність незалежно від того, підтвердилася гіпотеза чи ні. Відкриті метадані і план управління даними спираються на національний план щодо відкритої науки (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2022a) і принципи Рекомендації ЮНЕСКО, яка називає доброчесність однією з основ відкритої науки (UNESCO, 2021).

Педагогічна суть матриці в тому, що доброчесність перестає бути окремою «дисципліною про плагіат» і стає результатом навчання, вбудованим у продукти дослідницької роботи: протокол, набір даних, заява про внесок, розділ про ШІ. Такий підхід відповідає позиції Європейського кодексу, який покладає відповідальність за доброчесність не лише на дослідника, а й на установи, які мають навчати, керувати і створювати середовище (ALLEA, 2023), і вимогам самої конференції, де депо-

Таблиця 1. Картування ризиків недоброчесності аспірантів на практики відкритої науки

Ризик недоброчесності	Практика відкритої науки	Психологічний механізм	Педагогічна форма в ОНП
Селективне звітування, підгонка гіпотез під результат	Преєстрація протоколу, зареєстровані звіти	Зобов'язання до отримання даних усуває самообман і спокусу «покращити» результат	Протокол дослідження як обов'язковий продукт першого року, обговорення на кафедральному семінарі
Фабрикація, фальсифікація, «косметична» обробка даних	Відкриті дані та матеріали за принципами FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable), план управління даними	Зростає сприймана ймовірність виявлення; дані набувають самостійної цінності	Консультація фахівця з управління даними; депонування набору до захисту
Незадеклароване використання ІІІ, плагіат	Заява про використання ІІІ, рівні AIAS, препринти	Прозорість знімає сором і невизначеність очікувань; відповідальність лишається за людиною	Обов'язковий розділ «Використання ІІІ» в дисертації та статтях; узгодження рівня AIAS з керівником
Дарункове або приховане авторство, самоплагіат	Заяви про внесок авторів, норми авторства Європейського кодексу	Заздалегідь визначені ролі зменшують конфлікт залежності від керівника	Угода про авторство і внесок на початку керівництва; розмежування самоплагіату за Порядком присудження ступеня
Недостатнє наукове керівництво	Угода про наукове керівництво, навчання наставників	Відповідальне наставництво знижує QRP; безпечне середовище дає змогу визнавати помилки	Структуровані зустрічі з контрольними точками доброчесності; підготовка керівників

нування даних і заява про використання ІІІ є умовами участі (State Scientific and Technical Library of Ukraine [SSTL], 2026).

Трирівнева модель. Узагальнюючи, пропонуємо розглядати формування доброчесності аспіранта як узгодження трьох контурів. Інституційний контур — норми і санкції: Закон «Про освіту», Порядок присудження ступеня, кодекси закладів, комітети з етики; його функція — визначити межі і забезпечити невідворотність наслідків. Педагогічний контур — ОНП, у якій практики відкритої науки задано як результати навчання і форми контролю, а керівник проходить підготовку до відповідального наставництва; його функція — зробити доброчесну поведінку найпростішим і найзрозумілішим шляхом. Психологічний контур — підтримка добробуту, зниження надмірного публікаційного тиску, робота з нормами та переконаннями, безпечне середовище для обговорення помилок; його функція — зберегти здатність до саморегуляції. Українська система сьогодні тримається майже цілком на першому контурі; саме тому вона добре виявляє текстові збіги і майже не бачить QRP.

Обговорення. Модель має обмеження. По-перше, вона побудована на даних опитувань з інших країн; поширеність QRP серед українських аспірантів і сила окремих чинників потребують власного вимірювання. По-друге, є ризик, що практики відкритої науки перетворюються на нові ритуали: Т. Lindemann і L. Häberlein (Lindemann & Häberlein, 2023) слушно зауважують, що принцип відкритості сам собою дає обмежені підказки для дії, а етична рефлексія потрібна саме там, де відкритість треба обмежити — наприклад, коли аспірант-психолог працює з чутливими даними клієнтів. По-третє, ІІІ залишається двозначним: ЮНЕСКО радить установам розробляти власні правила і навчати людей, а не покладатися на заборони (Miao & Holmes, 2023), проте межа між допустимою допомогою і незадекларованим авторством у гуманітарних і психологічних текстах тонша, ніж у природничих. Нарешті, модель не скасовує санкцій; вона змінює їхнє місце — з єдиного механізму на крайню ланку системи, у якій доброчесність формується раніше, ніж перевіряється.

ВИСНОВКИ

1. Ризик недоброчесності аспірантів має трикомпонентну психологічну структуру — тиск і афект, норми та переконання, сприймане виявлення і якість керівництва, — тоді як українська система забезпечення доброчесності працює переважно з виявленням текстових збігів і санкціями, залишаючи поза увагою сумнівні дослідницькі практики.
2. Детекційний підхід до ШІ вичерпав себе: детектори ненадійні, а європейські настанови переносять акцент на прозоре декларування; в ОНП це означає обов'язкову заяву про використання ШІ і узгодження рівня допустимого використання з керівником.
3. Практики відкритої науки — преєстрація, відкриті дані, заяви про внесок, угоди про керівництво — мають власні психологічні механізми дії і можуть бути вбудовані в ОНП як результати навчання й форми контролю; матриця в таблиці 1 пропонує таку конфігурацію.
4. Формування доброчесності потребує узгодження інституційного, педагогічного та психологічного контурів; перевантаження першого з них без розвитку двох інших закріплює культуру уникання покарання замість культури довіри.

Перспективи — емпірична перевірка моделі: опитування аспірантів педагогічних і психологічних спеціальностей із застосуванням шкал публікаційного тиску, наукових норм і якості керівництва та пілотне впровадження матриці в одній ОНП з оцінкою змін у поширеності QRP.

ДАНІ ТА ЕТИЧНЕ СХВАЛЕННЯ. Дослідження не передбачало збору первинних емпіричних даних; усі проаналізовані документи відкрито доступні за посиланнями у списку літератури. Етичне схвалення не вимагалось, оскільки дослідження не залучало людей, тварин або їхні біоматеріали.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ALLEA. (2023). The European Code of Conduct for Research Integrity — Revised edition 2023. ALLEA — All European Academies. <https://doi.org/10.26356/ECOC>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022a). On approval of the National Plan for Open Science (Order No. 892-r of October 8, 2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-p>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022b). On approval of the Procedure for awarding the degree of Doctor of Philosophy and cancelling the decision of a one-time specialised academic council on awarding the degree of Doctor of Philosophy (Resolution No. 44 of January 12, 2022, as amended). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-p>
- Eaton, S. E. (2023). Postplagiarism: Transdisciplinary ethics and integrity in the age of artificial intelligence and neurotechnology. *International Journal for Educational Integrity*, 19, Article 23. <https://doi.org/10.1007/s40979-023-00144-1>
- European Commission, Directorate-General for Research and Innovation. (2026, May 8). Updated ERA living guidelines on the responsible use of generative AI in research. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/updated-era-living-guidelines-responsible-use-generative-ai-research-2026-05-08_en
- Foltýnek, T., Bjelobaba, S., Glendinning, I., Khan, Z. R., Santos, R., Pavletic, P., & Kravjar, J. (2023). ENAI recommendations on the ethical use of artificial intelligence in education. *International Journal for Educational Integrity*, 19, Article 12. <https://doi.org/10.1007/s40979-023-00133-4>
- Gopalakrishna, G., ter Riet, G., Vink, G., Stoop, I., Wicherts, J. M., & Bouter, L. M. (2022). Prevalence of questionable research practices, research misconduct and their potential explanatory factors: A survey among academic researchers in The Netherlands. *PLOS ONE*, 17(2), Article e0263023. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0263023>
- Hulias, I. (2025). Psychosocial aspects of the academic integrity of higher education students. *Psychology & Society*, 92(2), 78-88. <https://doi.org/10.35774/pis2025.02.078>

- Kuzmenko, A. O., & Solodiuk, N. V. (2024). Regarding the relevance of the development of academic integrity culture at the III level of higher education in Ukraine. *Academic Studies. Series «Pedagogy»*, (4), 73-80. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.4.10>
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). Pro osvitu [On education] (Law No. 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Lindemann, T., & Häberlein, L. (2023). Contours of a research ethics and integrity perspective on open science. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 8, 1052353. <https://doi.org/10.3389/frma.2023.1052353>
- Miao, F., & Holmes, W. (2023). Guidance for generative AI in education and research. UNESCO. <https://doi.org/10.54675/EWZM9535>
- Ministry of Education and Science of Ukraine, & Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (2025). Recommendations on the responsible implementation and use of artificial intelligence technologies in higher education institutions. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf>
- Nosek, B. A., Hardwicke, T. E., Moshontz, H., Allard, A., Corker, K. S., Dreber, A., Fidler, F., Hilgard, J., Kline Struhl, M., Nuijten, M. B., Rohrer, J. M., Romero, F., Scheel, A. M., Scherer, L. D., Schönbrodt, F. D., & Vazire, S. (2022). Replicability, robustness, and reproducibility in psychological science. *Annual Review of Psychology*, 73, 719-748. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-020821-114157>
- Perkins, M., Furze, L., Roe, J., & MacVaugh, J. (2024). The Artificial Intelligence Assessment Scale (AIAS): A framework for ethical integration of generative AI in educational assessment. *Journal of University Teaching and Learning Practice*, 21(6). <https://doi.org/10.53761/q3azde36>
- Pinchuk, O., & Malytska, I. (2024). Responsible and ethical use of artificial intelligence in research and publishing. *Information Technologies and Learning Tools*, 100(2), 180-198. <https://doi.org/10.33407/itlt.v100i2.5676>
- Satinsky, E. N., Kimura, T., Kiang, M. V., Abebe, R., Cunningham, S., Lee, H., Lin, X., Liu, C. H., Rudan, I., Sen, S., Tomlinson, M., Yaver, M., & Tsai, A. C. (2021). Systematic review and meta-analysis of depression, anxiety, and suicidal ideation among Ph.D. students. *Scientific Reports*, 11, Article 14370. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-93687-7>
- Spirin, O., Oleksiuk, V., Vasylenko, Y., & Sirenko, O. (2024). A model for the development of digital competence of research and teaching staff. *Information Technologies and Learning Tools*, 104(6), 156-179. <https://doi.org/10.33407/itlt.v104i6.5889>
- State Scientific and Technical Library of Ukraine. (2026). Open Science and Innovation in Ukraine 2026: Requirements for the submission of conference abstracts. <https://conference2026.dntb.gov.ua/>
- UNESCO. (2021). UNESCO Recommendation on Open Science. <https://doi.org/10.54677/MNMH8546>
- Weber-Wulff, D., Anohina-Naumeca, A., Bjelobaba, S., Foltýnek, T., Guerrero-Dib, J., Popoola, O., Šigut, P., & Waddington, L. (2023). Testing of detection tools for AI-generated text. *International Journal for Educational Integrity*, 19, Article 26. <https://doi.org/10.1007/s40979-023-00146-z>

Serohina N. O.,

Doctor of Sciences in Public Administration, PhD in Law, Associate Professor,
Scientific Secretary of the State Scientific and Technical Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID: 0000-0002-4491-4723, e-mail: natali_seryogina@ukr.net

Verbytskyi I. V.,

Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department
of Emergency Medicine, Shupyk National Healthcare University of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID: 0000-0003-3388-5012, e-mail: ukrpodol@gmail.com

ACADEMIC INTEGRITY OF DOCTORAL STUDENTS AT THE INTERSECTION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY, FROM CONTROL TO A CULTURE OF OPEN SCIENCE

ABSTRACT. Purpose: to substantiate a psychological and pedagogical model of doctoral students' academic integrity in which open science practices serve as both control mechanisms and educational tools.

Methods: comparative normative analysis of 20 documents from 2021-2026 (European codes and guidelines, Ukrainian acts, peer-reviewed publications) and the Law of Ukraine "On Education"; psychological analysis of the factors behind questionable research practices; pedagogical modelling; mapping of risks onto open science practices.

Results: three groups of psychological risk determinants are identified (pressure and affect; norms and beliefs; perceived likelihood of detection and quality of supervision); the limits of the detection-based approach are shown; a matrix "risk — open science practice — psychological mechanism — pedagogical form" and a three-tier model combining institutional, pedagogical and psychological circuits are constructed.

Conclusions: the Ukrainian system is skewed towards sanctions; preregistration, open data, declared use of artificial intelligence and supervision agreements built into doctoral programmes can rebalance it.

KEYWORDS: academic integrity; doctoral students; open science; questionable research practices; research supervision; artificial intelligence in research.